

Издениүүчү Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аталышындагы 13.00.02-окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык ишине карата

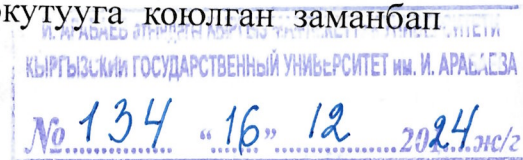
РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу

«Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептеринде кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнү өркүндөтүүнүн концепциясында» (2022-ж.) “... мыйзамдуу көрсөтмөлөргө ылайык, республиканын окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде окуучуларга кыргыз тилин талаптын деңгээлинде окутуп-үйрөтүү, турмуш-тиричиликтин жана коомдук турмуштун түрдүү чөйрө-кырдаалдарында кыргызча сүйлөп пикир алышууга көнүктүрүү маселеси күн тартибине коюлган”, «Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин 1-4-класстары үчүн кыргыз тили боюнча предметтик стандартта» (2022-ж.) “башталгыч мектепте кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун максаты кенже окуучулардын алар үчүн жетиштүү болгон деңгээлде кеп ишмердүүлүгүнүн негизги түрлөрүндө: угуу, сүйлөө, окуу жана жазууда элементардык коммуникативдик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу болуп саналат”, - деп айтылат. Аталган программада, концепцияда, стандартта талап кылган милдеттерди ишке ашырууга зарылдык жараткан методикалык колдономолор аз, анын ичинде эффективдүү каражаттардын бири болгон дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүү боюнча усулдук колдонмолор жетишсиз.

З.К.Самудинованын диссертациялык изилдөөсүнүн жүрүшүндө төмөндөгүдөй бир катар карама-каршылыктар далилденген, алар: кыргыз тилин окутууда, көбүн эсе грамматикалык материалдарды өздөштүрүүгө, эрежелерди жаттоого убакыт сарпталгандыгы, экинчиден: кеп өстүрүүгө көңүл аз бурулгандыгы, үчүнчүдөн, окуучулардын кебин өстүрүүдө дидактикалык оюндар аз колдонгондугу, төртүнчүдөн, оюндардын түрлөрүн сабакта кандай тартипте, кантип колдонуунун илимий-методикалык жол-жоболору тууралуу атайын изилдөөлөрдүн, мугалимдер үчүн методикалык колдонмолордун жоктугу айгине болгондугу айтылат.

Жогорудагыдай карама-каршылыктар жана аларды жеңилдетүүнүн зарылдыгы, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга коюлган заманбап

талаптар изденүүчүгө теманын проблемасын аныктап, «Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү» деген аталыштагы теманы изилдөөгө түрткү берген.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү жаатында окумуштуулар тарабынан изилдөөлөр жүргүзүлүп, эмгектер жарык көргөн. Анын ичинде башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүүдө дидактикалык оюндардын ролу жөнүндөгү проблемаларына арналган илимий эмгектер дээрлик жок экендигин танууга болбойт. Дидактикалык оюндар аркылуу окутууну ар тараптан терең изилдөө азыркы кыргыз адабий тилинин өнүгүп-өсүүсүнө шарт түзөт жана экинчи тил катары окутууда теориялык, практикалык жагынан тереңдетип изилдөөгө база болуп берет. Дидактикалык оюндар жигердүү турмуштук позициянын, өз алдынча ой жүгүртүүнүн, кенже мектеп курагындагы балдарга кызыктуу көрсөткүчү катары иштейт жана сабактын кызыктуу, түшүнүктүү өтүлүшүнө салым кошот.

Оюн – бул иш, оюн кубаныч, шаттык, капарсыз убакыт өткөрүү сыяктуу ар түрдүү оң маанайдагы эмоциялык абал менен байланышта экендиги шексиз. Ошол эле учурда ал түрдүү таймаш, атаандаштык менен коштолуп шамдагайлыкты, кара күчтү жана эптүүлүктү да талап кылат. Кыргыз тилин окутууда тил үйрөнүүчүнүн б.а., кенже мектеп курагындагы балдардын кебинин калыптанышынын талабына ылайык үйрөтүүнүн оюн элементтерин иштеп чыгууга арналгандыгы менен актуалдуулукка ээ. Башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүүдө дидактикалык оюндарга болгон суроо-талаптын жогорулагандыгы, аларды күнүмдүк практикада колдонууда материалдардын, тийиштүү методиканы өздөштүрүүнүн жетишсиздиги менен шартталат. Ошондон улам, изденүүчү «Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү» деген теманы үстүндө өзүнүн изилдөөсүн жүргүзүп келген.

Ушул себептен улам башталгыч класстардын окуучуларына тилдик билимдерин жана кеп ишмердүүлүктөрүн өстүрүүдө дидактикалык оюндарды колдонуунун зарылдыгы жаралып келгендигин баса белгилейт. Каралып жаткан диссертациялык ишти жалпы билим берүүчү мектептерде билим берүүнүн сапаттуулугун жогорулатууга багытталган актуалдуу тема десек туура болот. Диссертант, жалпы педагогика илимине, окутуунун методикасына жана кыргыз тилин экинчи тил катары окутууга байланыштуу документалдык материалдарды, окуу стандарттарын, илимий-методикалык адабияттарды жана кыргыз тилин окутуунун методикаларына байланыштуу

тажрыйбаларды дыкат жана туура иликтеп, кыргыз тилин окутуп үйрөтүүдө орун алып келе жаткан карама - каршылыктарга токтолгон.

З.К. Самудинова тарабынан тандалып алынган тема бүгүнкү күндө кыргыз тилин башталгыч класстардын окуучуларына окутуу менен бирге жалпы педагогика илими үчүн да актуалдуу болуп саналат.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээли төмөнкүлөр менен аныкталат:

- Функциялык грамматика, кыргыз жана орус тилдерин салыштыруу, педагогика, психология илимдерине негизделип, алгачкы жолу орус мектептеринин башталгыч класстарына ылайык кыргызча кепти дидактикалык (фонетикалык, лексикалык, грамматикалык жана кептик) оюндар аркылуу өстүрүүнүн ыкмалары, жолдору, каражаттары иштелип чыкты;
- Психология жана педагогика илимдериндеги оюн түшүнүгүнө талдоо жүргүзүлүп, кенже курактагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү, окуучулардын оюнга умтулуусу, оюндун аларга тийгизген таасири көрсөтүлдү;
- Кеп өстүрүүдө кыргыз тилинин лингвистикалык негиздөөсүнө таянып, тил мыйзамдарын аң-сезим менен кабыл алуу усулу тартууланды;
- Дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүүгө байланышкан окумуштуулардын, педагогдордун тажрыйбалары жалпыланды;
- Дидактикалык оюндар аркылуу кеп өстүрүүнүн модели педагогикалык тажрыйбадан өткөрүлүп, эффективдүү делген жолдор жана ыкмалар сунушталды.

Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүүнүн изилдениши терең талданып, жалпылаштырылгандыгы, алардын окутуу-үйрөтүүгө керектүүлөрү иргелип алынгандыгы, кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда кенже мектеп окуучуларынын кебин өркүндөтүүдө дидактикалык оюндардын негиздеринин иштелип чыккандыгы, экинчи тилди окутууга коюлуп жаткан азыркы талаптарын ишке ашыруунун педагогикалык шарттарынын иштелип чыгышы менен түшүндүрүлөт.

Иштин максаты:

окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин кыргыз тили предметинде башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин дидактикалык

оюндар аркылуу өстүрүүнүн методикасын илимий-теориялык негизде иштеп чыгуу жана аны эксперименттик текшерүүдөн өткөрүү.

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер коюлган:

1. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарында дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кеп өстүрүүнүн азыркы абалын, көйгөйлөрүн, өзгөчөлүктөрүн, окуп үйрөнүүнүн максатын, милдеттерин аныктоо;
2. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарында дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кеп өстүрүүнүн методологиялык жана дидактикалык негиздерин ачып көрсөтүү. “Дидактикалык оюндар”, “фонетикалык, лексикалык, грамматикалык, кептик оюндар, ”функциялык грамматика” түшүнүктөрүнө педагогикалык аспектиден теориялык талдоо жүргүзүү.
3. Орус тилинде окуган окуучулардын кыргызча кепин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү моделин сунуштоо.
4. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарында дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кеп өстүрүү боюнча сунуш кылынган моделди педагогикалык экспериментте текшерүү.

Диссертациянын **биринчи бапы** «Башталгыч мектеп курагындагы окуучулардын оюн ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүктөрү» деп аталып, анда дидактикалык оюндарды колдонуунун изилдениш тарыхына, башталгыч класстардын окуучуларына кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун методикалык системасынын өзгөчөлүктөрүнө, оюн элементтери аркылуу кепти калыптандыруу маселелерине, көйгөйлөрүнө жана аны үйрөтүүдөгү методикалык негиздерге сереп салып, изилдеген.

Оюн – баланын табигый кыймыл-аракети, ал аркылуу бала дүйнөнү тааныйт. Оюн учурунда баланын кыймыл, ой жүгүртүү жана эмоциялык жөндөмдөрү активдүү өнүгөт. Оюн менен баланын өнүгүүсү өз ара байланышта экенин баса көрсөтөт. Биринчи бөлүмдө айтылгандарды биз төмөнкү чыгарылган тыянактардан көрдүк.

1. Оюн бардык курактагы адамдарга мүнөздүү феномен катары көптөгөн илимдердин изилдөө предмети болуп эсептелет. Алар оюндун адамга психологиялык, эмоциялык, денесине тийгизген таасирин изилдеп карашат. Оюндун тарыхына, маданий, этнографиялык жактарына арналган илимий изилдөөлөр аз эмес. Көптөгөн окумуштуу педагогдордун эмгектеринде

оюндун дидактикалык касиеттери чагылдырылган. Оюндагы атрибуттар, эрежелер ар бир катышуучуну тартипке үйрөтүп, өз каалоолору менен умтулууларына гана эмес, жүрүм-турумдун жалпы социалдык мыйзамдарына баш ийүүгө үйрөтөт.

2. Дидактикалык оюндарды колдонуу менен окутуунун ийгиликтүүлүгү окуучуларды кыргыз тилин үйрөнүүгө болгон каалоосун козгой турган бир катар факторлорго жараша болоору тууралуу кеп козгогон. Аларга баланын башкалар менен баарлашып, жаңы маалыматка ээ болууга табигый умтулуу, кызыгуу жана муктаждык фактору; мактоо, колдоо жана аракетке түрткү берүү ж.б. сыяктуу эмоциялык өбөлгө түзүү факторлору; сабактын максаттарын кептик байланыш аракеттерине түрткү берүүчү себеп катары интеллектуалдык өбөлгө түзүүчү факторлор; көйгөйлүү жагдайлар, ой жүгүртүүнү талап кылуучу суроолор ж.б. факторлор кирээри айтылат.

3. Дидактикалык оюндарды колдонуу кенже курактагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрү, алардын оюнга, кыймылдуу аракеттерге, бир иштен экинчи ишке тез өтүп кетүүсү менен шартталаары баса белгиленген.

4. Дидактикалык оюндар баланын интеллектуалдык жана башка жөндөмдөрүн терең ачып, өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошону менен бирге, дидактикалык оюндар балдардын эмоциялык жактан оң маанайдагы аракеттерге болгон табигый суроо-талаптарына шайкеш келээри айтылат.

5. Дидактикалык оюндардын жардамы менен кеп өстүрүүдөгү Л.В.Щербанын экинчи тилди окутуунун лингвистикалык негиздөөсүнүн мааниси ачып берген.

6. Кеп өстүрүүдө тил мыйзамдарын аң-сезимдүүлүк менен кабыл алган Б.Блумдун таксономиясына таянуу зарыл. Окуучу көп сандагы оюндар, кептик көнүгүүлөр аркылуу кепте колдонулуучу формаларды аң-сезимдүүлүк менен куруп, талдап эркин сүйлөөгө үйрөнөт. Таксономияда тилди терең түшүнүп-кабыл алуу аркылуу өздөштүрүүнү жана тилди практикалык жактан колдонууну көздөйт. Эс тутум көп сандагы фактыларды сактап кала албайт, ошондуктан окутуу процессинде түшүнүктөрдү, көрүнүштөрдү, тилдик материалды ж.б. пайдаланууга оңой болуу үчүн белгилүү иретте тутумдаштыруунун түрү колдонулаары жөнүндө кеп козгогон.

7. Дидактикалык оюндардын жардамы менен кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө коммуникативдүүлүк принцип негизги принцип болуп эсептелет, анкени ал активдүү чыгармачыл иш-аракетти уюштуруп, тилге чыныгы баарлашуу шарттарын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Башталгыч класстардын окуучуларына кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун

методикалык системасынын өзгөчөлүктөрү З.К. Самудинованын изилдөөсүндө дидактикалык оюн элементтеринин мисалында изилденет.

Изилдөө ишинин экинчи бөлүгү «**Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде башталгыч класстардын окуучуларынын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүү боюнча илимий изилдөөнүн материалдары жана методдору**» деп аталып, изилдөөгө алынган жыйынтыктарды корутундулоо, алынган натыйжаларга ылайык илимий-методикалык сунуштарды иштеп чыгуу, анын тууралыгын текшерүү, педагогикалык экспериментти өткөрүү талабы коюлган. Аталган экинчи бапта педагогикалык эксперименттин максаты жана милдеттери көрсөтүлгөн. Эксперименттик иштердин жүрүшү, окуучулардын кебин өстүрүүдө дидактикалык оюндардын колдонулушунун калыптануу деңгээли, оюн элементтери аркылуу кыргызча кебин өстүрүү, көндүмдөрдүн калыптануу даражасы, башталгыч класстардын окуучуларынын тилдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн деңгээлдери, көрсөткүчтөрү, жыйынтыктары таблицаларда көрсөтүлгөн. Эксперименттик текшерүү башталгыч класстарда окуган окуучулардын кебин дидактикалык оюндар аркылуу өстүрүүнүн маани-маңызын билип, максаттуу колдонуу натыйжалуу жыйынтыкка алып келерин тастыкталгандыгын белгилейт. Экспериментте текшерүүчү класстарга караганда эксперименттик класстардын баалоосу жогору болгондугу дидактикалык оюндар, Л.В. Щербанын лингвистикалык негиздөөлөрү (тилдик материалды аң-сезимдүүлүк менен кабылдоо) жана функционалдык грамматика аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кебин өстүрүү натыйжалуу каражат экендигин тастыктайт.

«Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин башталгыч класстарында дидактикалык оюндар аркылуу кыргызча кепти өстүрүүнүн усулдары» деген аталыштагы үчүнчү бапта башталгыч класстын окуучуларынын ушул куракта оюнга болгон суроо-талап өзгөчө күчтүү болуп, оюн баланын өнүгүүсүн башкаруучу ишмердүүлүккө айланып, зарыл окуу көндүмдөр менен билгичтиктер калыптандыраары тууралуу кеп жүрөт. Оюн менен окуп-үйрөнүү бир бүтүн нерсе болуусу керек, себеби окуучуну оюндан ажыратуу - бул өзүнүн табигый абалынан күч менен сууруп алганга барабар экени айтылат.

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда дидактикалык оюндар аркылуу кебин өстүрүүнүн максаты: сөздүк корун байытуу, тилин жатыктыруу, мүчөлөрдүн жана кеп курамдардын аткарган кызматын (функциясын) өздөштүрүү, айта турган ойду жеткире билүү. Ал үчүн бөтөн тилди окутуунун максатын туура аныктап, туура багыт бергенине

байланыштуу залкар орус илимпозу Л.В.Щербанын илимий эмгегин изилдөөбүздүн лингвистикалык негиздөөсү катары кабыл алганын баса белгилейт. Ал тилдин тутумдуулугу менен шартталган, ошого байланыштуу тилдик фактыларды өз ара жана тилдик көрүнүштөр менен байланышсыз өзүнчө үйрөнүү мүмкүн эместигин тастыктайт. Изденүүчү Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аталышындагы диссертациялык ишинде берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын, сунуштардын негизделиш даражасы жогору деп бааласа болот. Аталган эмгектен методист-окумуштуулар, мектеп мугалимдери пайдалана алышат, окутуунун сапатын көтөрүүгө жарам берет.

Авторефераттын мазмуну диссертациялык иштин негизги мазмуну менен дал келет. Диссертацияда изилденген теориялык ойлор практикада сынактан өткөрүлгөн.

Жарыяланган эмгектеринин саны -20. Жана алар теманын негизинде жазылган. Улуттук аттестациялоо комиссиясы талап кылган басылмаларда жарыяланган. РИНЦке кирген 11 макала, республикалык ЖОЖдор аралык илимий-методикалык конференциялардын материалдарына кирген 9 макала, 1 окуу - методикалык колдонмо жарык көргөн.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү: Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, тиркемеден турат. Жалпы көлөмү 188 бет.

Диссертациялык изилдөөдө дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү, кеп ишмердүүлүгүнүн илимий-педагогикалык негиздери, калыптанышы кыргыз тилин оюн аркылуу окутуунун теорияда, практикада иштелиши, көйгөйлүү маселелери аныкталып, окутуунун инновациялык технологиялардын жардамы менен үйрөтүүнүн илимий - методикалык негиздери, практикалык жана теориялык маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге иштин жалпы сапатына анчалык таасир эте албаган айрым мүчүлүштүктөр да кезигет. Алар:

1. Диссертациялык иште 64-66-беттерде, 99-беттен 117-бетке чейин сүрөттөр жана таблицалар өтө көп берилген. Жөн эле иштин көлөмүн көбөйтүү үчүн кызмат кылгандай. Айрым бир керексиз сүрөттөрдү, таблицаларды алып салуу керек.

2. Иштин мазмуну менен ички тексттин беттери туура келбей калган учурлар кезигет. Айрым бир цитаталар берилип, беттери көрсөтүлбөй калган (157-бет).

3. Айрым бир сүйлөмдөрдүн түзүлүштөрүндө кемчиликтер бар. Туура эмес куралып калган. (16-бет, 81-бет).

Айтылган сунуштар иштин илимий мазмунун төмөндөтө албайт. Диссертациялык иш кыргыз тилин башталгыч класстын окуучуларына оюн элементтери аркылуу кебин калыптандырууну инновациялык технологиялардын жардамы менен үйрөтүүнүн методикасы багытында кыргыз педагогика илиминде ырааттуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан олуттуу эмгек болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда изденүүчү Самудинова Зарипа Кумарбаевнанын «Дидактикалык оюндар аркылуу башталгыч класстардын окуучуларынын кыргызча кебин өстүрүү» (окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мисалында) аталышындагы 13.00.02-окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык иши жана авторефераты Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражасын ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобонун» талаптарына шайкеш иштелип чыккан эмгек болуп саналат.

Диссертациялык иштин автору Самудинова Зарипа Кумарбаевна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент

И. Абдраимов атындагы Кыргыз

авиациялык институтунун профессору,

педагогика илимдеринин доктору

Сыдыкбаева М. М.

*Дата поступления
отзыва в ДС 13.12.2024
У. сар: Сыдыкбаева*

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
И. АРАБАЕВ КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ И. АРАБАЕВА
Ок
КОЛ ТАМГАСЫН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ